

MỐI TƯƠNG QUAN GIỮA CÁCH ỨNG PHÓ TRONG HOÀN CẢNH KHÓ KHĂN VỚI CÁC NHÂN TỐ NHÂN CÁCH

Phan Thị Mai Hương

Viện Tâm lý học

Việc mỗi người ứng phó như thế nào trong những hoàn cảnh khó khăn không chỉ liên quan đến những nhân tố xã hội mà còn có quan hệ chặt chẽ với những đặc điểm nhân cách của họ: họ là người như thế nào, có những đặc điểm nhân cách gì đặc trưng. Các đặc điểm nhân cách được lựa chọn khảo sát trong nghiên cứu này của chúng tôi là tính tự tin, sự tự chủ, tinh thần trách nhiệm, sự đồng cảm và tính lạc quan - bi quan của nhân cách. Đây là những nhân tố được lựa chọn thông qua quá trình nghiên cứu tài liệu về ảnh hưởng của nhân cách đối với cách ứng phó của mỗi người trước hoàn cảnh. Các thang điểm đo những đặc điểm này có min = 1 và max = 4, với ý nghĩa điểm càng cao thì mức độ thể hiện đặc điểm định đo càng cao và ngược lại, điểm càng thấp thì mức độ thể hiện đặc điểm định đo càng thấp. Kết quả các hệ số tương quan của những nhân tố này với các cách ứng phó được hiển thị ở bảng sau⁽¹⁾:

Bảng 1: Hệ số tương quan của các nhân tố nhân cách với cách ứng phó

Các nhân tố nhân cách	Tìm kiếm chỗ dựa	Lý giải tích cực	Kiểm chế bản thân	Lên kế hoạch	Ứng phó chủ động	Hành vi tiêu cực
Tự tin nhận thức	-.19**	-.21**		-.21**	-.23**	
Tự tin bản thân		-.12**			-.13**	
Tự tin xã hội	-.31**	-.22**		-.22**	-.21**	
Tự tin chung	-.21**	-.24**		-.23**	-.26**	.10*
Tinh thần tự chủ		-.14**		-.16**	-.15**	.21**
Tinh thần trách nhiệm	-.16**	-.16**		-.17**	-.26**	.19**
Sự đồng cảm	-.44**	-.33**	-.27**	-.37**	-.33**	
Tinh thần lạc quan	-.28**	-.25**		-.24**	-.26**	.19**

Ghi chú: Trên bảng chỉ hiển thị những hệ số tương quan có ý nghĩa thống kê với r* khi $p < .05$, r** khi $p < .01$.

Trong nghiên cứu này, chúng ta sẽ xem xét từng cách ứng phó mà trẻ thường sử dụng trong các hoàn cảnh khó khăn có mối liên quan gì với các đặc điểm nhân cách. Sự xuất hiện đồng thời của một số đặc điểm nhân cách nhất định với một cách ứng phó nào đó sẽ là những chỉ báo cho mối quan hệ giữa chúng.

Kết quả hiển thị ở bảng 1 cho thấy, trước hoàn cảnh khó khăn, những em phản ứng bằng cách *tìm kiếm chỗ dựa tình cảm* là những em có lòng tự tin cao, có tinh thần trách nhiệm, có sự đồng cảm cao và có tinh thần lạc quan. Trong số các đặc điểm này thì sự đồng cảm với người khác, tinh thần lạc quan và sự tự tin là những đặc điểm có tương quan mạnh nhất với cách ứng phó này. Hệ số tương quan của tìm kiếm chỗ dựa tình cảm với các đặc điểm này lần lượt là $r = -0,44, p < 0,01$; $r = -0,28, p < 0,01$ và $r = -0,21, p < 0,01$. Trong các mảng của tự tin thì tự tin về mặt xã hội có tương quan nổi bật nhất với cách ứng phó này, với hệ số tương quan tương đối cao ($r = -0,31, p < 0,01$). Trong khó khăn, việc tìm kiếm chỗ dựa tình cảm không có liên quan gì đến tính tự chủ của trẻ. Mối tương quan không có nghĩa về mặt thống kê của cách ứng phó này với tính tự chủ cho thấy, dù trẻ có tính tự chủ hay không thì chúng vẫn có thể tìm kiếm chỗ dựa tình cảm hoặc không làm theo cách này.

Những lý giải một cách tích cực về tình huống khó khăn có tương quan có nghĩa với tất cả các đặc điểm nhân cách được khảo sát trong nghiên cứu này. Điều đó có nghĩa là cách ứng phó này được những em có lòng tự tin cao, có tinh thần tự chủ và trách nhiệm, có sự đồng cảm cao và tinh thần lạc quan sử dụng khi gặp những tình huống khó khăn trong cuộc sống (trong học tập, trong gia đình, trong quan hệ với bạn bè và những khó khăn bất thường khác). Còn những em không có những đặc điểm trên thì không hoặc ít sử dụng cách ứng phó này. Có thể thấy rằng, cách nhìn nhận và đánh giá hoàn cảnh của mỗi cá nhân có mối liên hệ rất chặt chẽ với nhân cách của người đó. Trong một chừng mực nào đó, nhân cách của con người (anh ta là người thế nào, có những đặc điểm gì...) có thể ảnh hưởng đến cách nhìn nhận vấn đề hơn là yếu tố hoàn cảnh (anh ta rơi vào hoàn cảnh như thế nào).

Một hình ảnh tương tự diễn ra với việc ứng phó trong hoàn cảnh khó khăn bằng cách *lên kế hoạch* và *ứng phó chủ động*. Cả hai cách ứng phó này đều diễn ra song hành với một loạt các đặc điểm nhân cách như: sự tự tin (tự tin về nhận thức, về mặt xã hội và về bản thân nói chung), sự đồng cảm, tinh lạc quan, tinh thần trách nhiệm và tính tự chủ. Trong số các đặc điểm trên thì tính tự tin, sự đồng cảm và tinh thần lạc quan có liên hệ mạnh hơn với cả 3 cách ứng phó vừa nêu. Các hệ số tương quan của những nhân tố này với cách ứng phó tương ứng là tương đối cao.

Trái ngược với hình ảnh trên, *kiềm chế bản thân* là cách ứng phó với khó khăn chỉ quan sát thấy ở những em có sự đồng cảm cao với người khác. Những em không biết kiềm chế bản thân trước những hoàn cảnh khó khăn là những em không có sự đồng cảm với người khác. Đây là đặc điểm nhân cách duy nhất có tương quan có nghĩa với cách ứng phó này. Điều này cho thấy, kiềm chế bản thân không có liên quan nhiều đến các đặc điểm nhân cách như các cách ứng phó khác. Trong khi đây là một

trong những cách ứng phó có ích đối với lứa tuổi vị thành niên thì việc đi sâu tìm hiểu mối liên quan của nó với các yếu tố khác là rất cần thiết cho công tác rèn luyện và giáo dục trẻ hiện nay.

Khi tìm kiếm mối tương quan của kiểu ứng phó bằng cách *thực hiện những hành vi tiêu cực* với những đặc điểm nhân cách, kết quả cho thấy, những trẻ thực hiện những hành vi tiêu cực như dùng chất gây nghiện, phá phách, gây gỗ, bỏ nhà đi lang thang... thường có tính tự tin và tự chủ thấp, tương đối bị quan, vô trách nhiệm với bản thân cũng như với những người xung quanh. Những trẻ không ứng phó theo cách này thì có tính tự tin cao hơn, chủ động, đầy trách nhiệm và tương đối lạc quan.

Như vậy, có thể thấy rằng, một số đặc điểm nhân cách có một mối quan hệ khá chắc chắn với cách ứng phó của trẻ trong các tình huống khó khăn. Trong các mối tương quan của đặc điểm nhân cách với các cách ứng phó của trẻ vị thành niên, chúng tôi cũng quan sát thấy một tình trạng là có những đặc điểm có mối tương quan có ý nghĩa về mặt thống kê với mọi cách ứng phó (sự đồng cảm, tinh thần lạc quan và tự tin về nhận thức, về quan hệ xã hội), nhưng cũng có những đặc điểm chỉ có tương quan với một số cách ứng phó mà thôi (tinh thần trách nhiệm, tính tự chủ, tự tin về bản thân).

Kết quả cho thấy, những cách ứng phó tích cực thường quan sát thấy ở những em có khả năng đồng cảm cao với người khác, có cách nhìn lạc quan vào cuộc sống, vào tương lai, và tự tin về khả năng nhận thức của mình. Đây là những đặc điểm chiếm một vị trí nổi bật trong số các đặc điểm nhân cách được khảo sát và rất đáng được quan tâm lưu ý.

Chú thích

1. Các số liệu trong nghiên cứu này được rút ra từ đề tài cấp Bộ: "*Cách ứng phó với hoàn cảnh khó khăn của trẻ vị thành niên hiện nay*", do Viện Tâm lý học thực hiện năm 2004, TS. Phan Thị Mai Hương làm chủ nhiệm.